

Nio röster kring Birgittafrimärkena 2003

Av Thorsten Sandberg

Birgitta som Kristi språkrör. Helgonskåpet i Kråksmåla kyrka. Foto: Christina Jägerbäck.

Birgitta Birgersdotter, heliga Birgitta (1303-1373) är Sveriges enda kanoniserade helgon, vilket betyder att hon kan firas inom hela den katolska kristenheten. Heliga Birgitta är också ett av Europas tre kvinnliga skyddshelgon, utnämnd 1999 av påven Johannes Paulus II.

När Birgitta dog 1373 efterlämnade hon ett rikt religiöst arv, en samling uppteckningar av över 600 himmelska uppenbarelser

.....

THORSTEN SANDBERG, född 1952, är teol. kand. och fil. kand. vid Uppsala universitet. Han är redaktör vid Postens huvudkontor och ledamot i styrelsen för Postmusei Vänner. Han har tidigare varit verksam vid Posten Frimärken och vid flera tillfällen medverkat i Postryttaren.

.....

ser där hon förmedlar gudomliga meddelanden till människorna. Birgittas bakomliggande religiösa upplevelser var inre syner med budskap, vilkas avsändare tolkades som Kristus och jungfru Maria. När man i bildkonsten ville återge heliga Birgitta blev det naturligt att ta fasta på denna hennes roll som Kristi språkrör, nedskrivande sina uppenbarelser.

De äldre avbildningarna, placerade i helgonskåp som det från Kråksmåla kyrka, visar henne med pennan skrivberedd och boken i knät. I senare verk avbildas hon vid en skrivpulpit. Typen förekommer särskilt från 1300-talets slut fram till mitten av 1400-talet. Under den här perioden började man också tillverka altarskåp, större skåp än helgonskåpen och med avbildningar av flera helgon såväl i skulptur som måleri. I sådana altarskåp är Birgitta inte huvudperson, och på altarskåpsmålningen från Tjällmo kyrka får hon samsas med S:t Olof och S:t Erik.

Första gången Birgitta mottog en uppenbarelse i egentlig mening var 1344 i den nordfranska staden Arras, under återfärden från hennes och maken Ulf Gudmarssons

pilgrimsresa till Santiago de Compostela i Spanien. Anledningen till uppehållet i Arras var att Ulf Gudmarsson blivit allvarligt sjuk. I sin djupa oro vände sig Birgitta till Frankrikes skyddshelgon S:t Denis, som uppenbarade sig för henne och sa:

”Eftersom du älskar mig med särskild fromhet, vill jag meddela dig, att Gud genom dig vill göra sin vilja bekant för världen, och att du är ansvarad i min vård, och i mitt beskydd. Därför skall jag alltid hjälpa dig, och jag ger dig detta tecken, att din make inte nu ska dö i denna sjukdom.”

S:t Denis profetia blev uppfylld och Ulf Gudmarsson tillfrisknade så att paret kunde återuppta hemresan.

S:t Denis förutsägelse att Birgitta skulle göra Guds vilja känd inte bara hemma i Sverige utan i världen, bekräftades på ett dramatiskt sätt efter hemkomsten av Kristus själv. Birgitta och maken hade bosatt sig i Alvastra kloster, där Ulf Gudmarsson efter en tid avled. En dag bad Birgitta i sitt kapell om vägledning för sitt kommande liv. Hon blev, som biktfaderna skrev efter hennes död, ”hänryckt i anden” och hörde en röst ur ett moln. Rädd att upplevelsen kunde vara ett bländverk rusade hon förskräckt ut ur kapellet. Men händelsen upprepades och hon fick höra Kristus säga ”du skall vara min brud och mitt språkrör, du skall höra och se andliga ting, och min ande skall förbliva hos dig ända till döden.”

Posten firar Birgitta

Under 2003 firades i Sverige och i många andra delar av världen 700-årsminnet av heliga Birgittas födelse. I vårt land avlöste aktiviteterna varandra under hela året, och två av de mer uppmärksammade tillfällena inträffade den 20 januari och 31 maj då Posten gav ut jubileumsfrimärken. Sex år hade då förflutit sedan Birgittastiftelsen första gången kontaktade Posten med förslag till frimärken 2003.

Många människor och yrkesroller är involverade i framväxten av en frimärksutgå-

va. Möt några av dem som på olika sätt medverkat till årets Birgittafrimärken: förslagsställaren Birgittastiftelsen genom ordföranden Lars Bergquist, projektledaren för frimärksutgåvorna Christina Jägerbäck, formgivarna Ingalill Axelsson och Gustav Malmfors, frimärksgravörerna Piotr Naszarkowski och Lars Sjööblom samt frimärkstryckarna Arne Tillmar, Mikael Markie och Jan-Olov Vuolle – nio röster kring Birgittafrimärkena 2003.

* * *

Förslagsställaren Birgittastiftelsen, Lars Bergquist

”Det stora värdet med Birgittafrimärkena är dels att de bidrar till att både i Sverige och utomlands pränta in ett medvetande om Birgitta som andlig och historisk gestalt, dels till uppmärksamheten för det stora jubileum som firades under hela 2003. Mot bakgrunden av Postens tradition att ge ut frimärken vid stora begivenheter, och till framstående personers minne, var vi redan från början hoppfulla om ett positivt svar på det frimärksförslag vi 1997 översände till dåvarande verkställande direktören Ulf Dahlsten.

Förslaget blev kanske ännu mer angeläget 1999 då påven Johannes Paulus II proklamerade Birgitta som ett av Europas kvinnliga skyddshelgon, tillsammans med hennes samtida Katarina av Siena och 1900-talshelgonet Edit Stein. Då fick Birgitta en sanktion från katolskt håll som är rätt unik. Hon förs sedan proklamationen allt mer fram som en europeisk centralgestalt och, kan man också tillägga, i uttalad mening också för Norden.

Birgitta levde inte under den tid Kalmarunionen var ett faktum, det måste vi ha i minnet. Men hon levde under en epok då det nordiska samarbetet och den nordiska enhetstanken spelade en stor roll. Tydligast uttryckte sig detta i de dynastiska förbindelserna, men tendensen finns också på andra områden. Birgitta kom tidigt att bli en mycket stor gestalt också i Danmark och

Författaren och diplomaten Lars Bergquist är sedan 1996 styrelseordförande i Birgittastiftelsen, och var generalsekreterare för Birgittajubileet 2003. Mellan 1988 och 1996 var Lars Bergquist ambassadör vid den Heliga Stolen, Vatikanstaten.

Finland, men i viss mån även i Norge.

Speciellt Danmark spelade en viktig roll i den birgittinska historien. När man på 1380-talet började driva Birgittas kanonisationsprocess lär drottning Margareta, framför allt av politiska skäl, verksamt ha bidragit ekonomiskt. Margareta kom också att som lekmanasyster ansluta sig till Vadstena kloster, och Vadstena har henne att tacka för stadsrättigheterna.

Vidgar vi perspektivet från Norden till Östersjöregionen kan vi konstatera att Polen är ett väsentligt land i birgittinska sammanhang. Johannes Paulus II, påven som proklamerade Birgitta som Europas skyddshelgon, är polack, och när det gäller Polens frigörelse från kommunismen på 1980-talet kom Birgitta att spela en märklig roll. Den drivande kraften i motståndsrörelsen var fackföreningen Solidaritet, Solidarnosc på polska. Solidaritets skyddshelgon är heliga Birgitta, och fackföreningsledaren Lech Wasa, som sedan blev Polens president, är lekmanamedlem i Birgittinerorden.

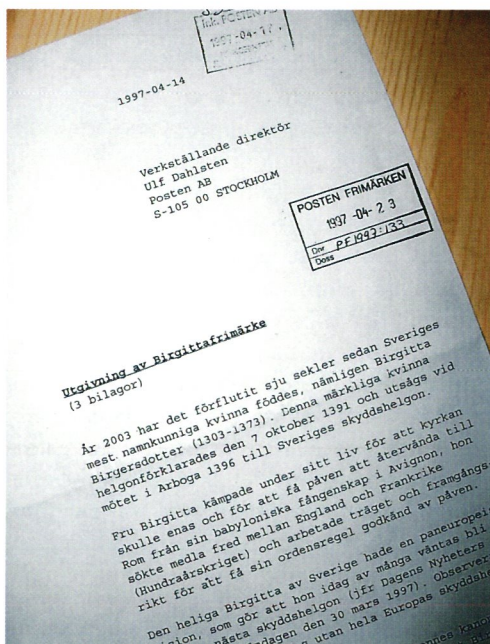
Jubileumsåret 2003 uppmärksammade

främst Birgitta som gestalt, och hennes budskap. Men Birgittas gärning är också en påminnelse om vikten av en gemensam värdeskala, och att också vi samtidsmänniskor försöker finna regler för vad som är rätt och fel. Nu ska vi inte försöka kopiera medeltiden, men vara medvetna om att det fanns en tid då man hade ett allmängiltigt normsystem. I dag är det vanligt att människor inte har gemensamma uppfattningar, och inte heller en norm att göra avsteg från.

Birgitta och hennes tid präglades av ett tänkande som under senmedeltiden var förhärskande i hela Västeuropa. Detta tänkande gick ut på att man slog vakt om människans värdighet, och solidariteten människor emellan vilket på religiöst språk uttrycks som kärlek till nästan. Birgittas samhällssyn bygger på att hela mänskligheten tillsammans utgör Kristi kropp. Och så länge människorna fortsätter skada varandra pågår korsfästelsen.

Jag tror att Birgitta, rätt tolkad, kan vin-

Redan 1997 föreslog Birgittastiftelsen utgivning av ett frimärke till 700-årsminnet av Birgittas födelse. Förslagsbrevet är undertecknat av ledamoten i styrelsen, diplomaten Fredrik Vahlquist, sedan 2002 ambassadör vid den Heliga Stolen.

na en förnyad aktualitet för den sekulariserade nutidsmänniskan och det vill Birgittastiftelsen aktivt medverka till. Vårt syfte är att bevara det rika kulturarv som Sverige, Norden och hela kristenheten äger i heliga Birgittas liv och gärning. Vi arbetar långsiktigt och kommer att fortsätta också efter jubileumsåret 2003, som egentligen markerar slutet på en etapp. Vår förhoppning är att det folkbildningsarbete som startats kring Birgitta, och det nya museet i gamla nunneklostret i Vadstena, ska bidra till att öka kännedomen om vårt lands enda helgon. Här har självklart också Birgittafrimärkena en given roll.”

* * *

Projektledaren Christina Jägerbäck

”Jag fastnade tidigt för den svit kalkmålningar med illustrationer ur Birgittas liv som finns i Tensta kyrka i Uppland. Målningarna är gjorda på 1430-talet, och skildrar bland annat Birgitta på pilgrimsfärd och hur hon mottar uppenbarelser. Men jag upptäckte att det finns så oändligt många fler konstnärliga gestaltningar av Birgitta. I sin bok, *Bilden av Birgitta*, redovisar min tidigare lärare i konstvetenskap Mereth Lindgren i stort sett alla bilder av helgonet från det medeltida Sverige. Boken blev något av ett uppslagsverk för mig i det fortsatta arbetet, och en reseguide till platser med viktiga avbildningar av helgonet.

Ett självklart mål blev Vadstena och klosterkyrkan, där det finns en mycket berömd träskulptur från 1390-talet av helgonet. Ansiktet har en stark personlig utstrålning och är fri från idealisering, och skulpturen brukar därför kallas den porträttlika Birgitta. Den här bilden valde vi också som motiv till den första frimärksskissen. I det gamla nunneklostret finns den vackra Kapitelsalen vars arkitektoniska miljö fick bli bakgrund till skissens porträtt. Samspelet mellan bildelementen blev rätt elegant, tycker jag. Salens gotiska bågform motsvaras omvänt av rundningen i Birgittas haka.

Christina Jägerbäck har konstvetenskaplig utbildning och yrkesbakgrund i museivärlden. Hon har arbetat på Skansen, Dalarnas museum i Falun och Postmuseum. Sedan 1987 är hon projektledare på Posten Frimärken för nya frimärken och har medverkat i närmare 100 utgåvor.

Det första beslutet i Konst- och programrådet för Postens frimärksutgivning handlade om ett frimärke för inrikes brev. Men när vi efter kontakter med Fredrik Vahlquist och andra företrädare för Birgittastiftelsen insåg hur stort det här jubileet skulle komma att bli, med aktiviteter både i vårt land och internationellt, ja då ändrades beslutet till två utgåvor. Ett frimärke för inrikes brevporto, och ett för utrikes. Uppgiften utökades nu till att finna ytterligare en Birgittabild som kunde komplettera den tidigare kompositionen med Kapitelsalen och den porträttlika Birgitta.

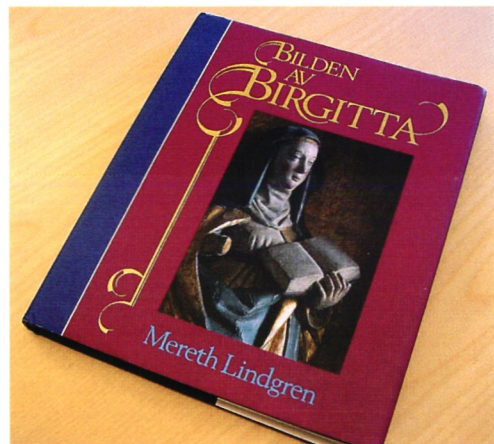
Konst- och programrådet uttryckte nu önskemål om en bild av Birgitta där både hennes unika roll som mottagare av uppenbarelser, och som en för tiden mycket bildad kvinna gestaltades. Med rådets beställning och Mereth Lindgrens bok i väskan tog jag mig nedåt Småland och Kråksmåla kyrka några mil nordväst om Kalmar. Där finns ett helgonskåp utfört någon gång mellan 1450 och 1475 av Johannes Stenrat, som också är upphovsman till det stora Birgitta-

altarskåpet i Vadstena. I Kråksmålskåpet avbildas Birgitta sittande, i färd med att läsa och skriva, vilket ju i högsta grad var ovanligt för en kvinna under 1300-talet. Pennan i högerhanden har fallit bort under årens lopp, men boken helgonet betraktar, och kanske just antecknat något i, ligger fortfarande stadigt i den andra handen.

Kråksmålabilden motsvarade rådets önskemål, och man beslöt att detta motiv skulle användas som frimärksförlaga. Första skissen däremot, med den porträttlika Birgitta och Kapitelsalen, valdes bort när frimärksprogrammet för 2003 reducerades. Då hade också tankarna på ett större jubileumsblock börjat ta form på Posten Frimärken och i Konst- och programrådet. Uppfattningen var att ett block, utgivet i direkt anslutning till högtidligheterna i Vadstena, bättre försvarade en plats i programmet. Man stannade således vid två Birgittafrimärken i en tvåstegsraket med utgivning 20 januari och 31 maj.

Meningen var också att jubileumsblocket skulle skildra Birgittas roll som språkrör för Gud. I detta fall fastnade vi för en altartavla från Tjällmo kyrka i Östergötland, målad omkring 1420-1430 i Lübeck. Tavlan

Docent Mereth Lindgrens *Bilden av Birgitta* fungerade som handbok för Christina Jägerbäck under arbetet med frimärksförlagorna. Boken utgavs 1991 till 600-årsminnet av kanonisationen, och innehåller alla i Sverige bevarade och dokumenterade Birgittabilder från medeltiden.

finns numera på Statens historiska museum. Den okände konstnären har avbildat Birgitta när hon med en stilfull gest lyfter pennan från boken. Frimärket är centralt placerat i blocket, och vad vi skulle visa i marginalen runt om blev föremål för långa diskussioner och många skissförslag. Interiör av Vadstena klosterkyrka? Kopparstick från 1600-talet av kyrkan? Egenhändig skrift av Birgitta?

En handskrift av helgonet tedde sig mest naturlig med tanke på motivvalet för båda frimärkena. På Kungliga biblioteket finns två på svenska avfattade uppenbarelser av Birgittas egen hand. De är så tydligt skrivna att även dagens läsare kan urskilja enstaka ord. Det kan man också se på blocket, där vi valde att avbilda ett utsnitt av handskriften där uppenbarelsen rör påven och tillståndet i kyrkan. 'Om påven vill förnya denna Kyrka och göra henne fager, då må påven först börja med sig själv', skriver Birgitta. Det var ord och inga visor det."

* * *

Formgivaren Ingalill Axelsson

"Jag har i alla år haft en grundläggande idé om hur en person och hennes eller hans livsgärning ska återges på ett frimärke, med de speciella krav formatet ställer. Idén är att låta ansiktet samspela med ett konkret föremål, en symbol eller en avgörande händelse i personens liv. Första gången jag fick möjlighet att formge porträttfrimärken var 1986. Utgåvan var Nobelpristagare Fred och jag porträtterade utifrån min formgivningssidé Moder Teresa, Martin Luther King, Albert Luthuli, Carl von Ossietzky och Bertha von Suttner. I sistnämnda fallet valde jag att som ett komplement till von Suttners ansikte låta en krigskyrkogård med vita kors tona ut i oändligheten, som en illustration till hennes Nobelprisbelönade fredsarbete och romanen Ned med vapnen.

Mina första skisser och den slutliga förlagan till det Birgittafrimärke som aldrig gavs ut följer samma formgivningssidé. Birgittas ansikte, återgivet efter den kända

skulpturen 'den porträttlika Birgitta' i Vadstena klosterkyrka, utgör förgrund medan valvet i nunneklostrets Kapitelsal är bakgrund. Interiören kompletterar ansiktet både innehållsligt och grafiskt genom den djupverkan och spänning som uppstår mellan de två bildelementen.

Förutsättningarna var annorlunda för arbetet med förlagan av 1400-talsskulpturen av heliga Birgitta, och jag fick gå till väga på ett annat sätt än vanligt. Johannes Stenrats altarskåpsskulptur, som i fotografisk återgivning hamnade på mitt skissbord, är ju en konstnärlig helhet. Det hade varit väldigt svårt att bryta ut något bildelement utan att skapa obalans, eller att teckna om originalet. Här handlade det mer om att göra en beskärning utifrån det givna frimärksformatet och arbeta fram en bra typografisk lösning.

Den här begränsningen kan ju tyckas hämmande, men till skillnad från många av mina konstnärskamrater ser jag det inte riktigt så. Jag trivs bra med att få ett uppdrag med tydliga ramar, en utmaning som i många fall går längre än det fria skapandet i

Ingalill Axelsson är utbildad vid Konstfackskolan och Konsthögskolans gravyrskola. Under 1980-talet var hon anställd som formgivare vid Posten Frimärken, idag är hon frilansare. Sammanlagt har Ingalill Axelsson formgivit 130 frimärken, vilket gör henne till en av de mest produktiva frimärkskonstnärerna i Sverige genom tiderna.

Förlagan till det Birgittafrimärke som inte gavs ut ger en bra illustration till Ingalill Axelssons förhållningssätt till frimärksformgivning. Birgittaporträttet i förgrunden och Kapitelsalen i nunneklostret i fonden ger en djupverkan, där de olika bildplanen sinsemellan också skapar en spänning.

olja eller i någon grafisk teknik. Under de senaste åren har jag mer och mer övergått till att måla i olja, och har gjort några kul experiment att förena oljemåleri med frimärksformgivning. Hemma i ateljén hänger en jättemålning av ett av mina favoritfrimärken, Fjällräven från 1983. Ett bra frimärke ska kunna gå att förstora, och en bra målning ska man kunna förminska till frimärksformat utan kvalitetsförlust. Det är också en formgivningsfilosofi jag bekänner mig till.”

* * *

Frimärksgravören Piotr Naszarkowski

”Jag har tidigare graverat frimärken med skulpturer som motiv. Dels en skulptur från Gustav III:s Antikmuseum på Stockholms slott, dels tre skulpturmotiv från olika kyrkor. Dessa frimärken ingick i en julutgåva och visar madonnan med Jesusbarnet, bebådelsen och den heliga familjen. Erfarenheterna från arbetet med de här frimärkena sa mig att man inte kan gravera ett skulpterat porträtt på samma sätt som ett levande ansikte.

När jag började analysera förlagan till Birgittafrimärket insåg jag rätt snabbt att det skulle bli ett komplicerat gravyarbete. Skälet till att jag gjorde den bedömningen är att altarskåpet har en förgrund, själva Birgittaskulpturen, och en bakgrund. Men avståndet mellan förgrund och bakgrund är mycket litet, så litet att man utan att vara orättvis mot skulptören Johannes Stenrat kan betrakta arrangemanget som ett enda plan.

Eftersom frimärket skulle tryckas som flerfärgsgravyr behövde jag inte gravera bakgrunden och skulpturen på olika sätt. Istället föreslog jag att de två partierna skulle tryckas i var sin färg. Ursprungligen var tanken att färgerna skulle motsvara originalfärgerna, men det fungerade inte så bra eftersom det är svårt att se vad som tillhör förgrunden och bakgrunden. Efter diskussioner med formgivaren Ingalill Axelsson, projektledaren Christina Jägerbäck och den konstnärlige rådgivaren, professor Nils G. Sten-

Piotr Naszarkowski har graverat frimärken för både Polen (6 frimärken) och Sverige (ca. 70 frimärken). Han har konstutbildning från Konstakademien i Warszawa och är utbildad sedel- och frimärksgravör vid det polska sedeltryckeriet. Piotr Naszarkowski har också varit verksam som scenograf vid Polens television.

qvist, bestämdes att frimärket skulle tryckas i två färger, skulpturen i brun färg och bakgrunden i rött.

Egentligen var det en slump att jag blev gravör. Jag började redan i unga år intressera mig för gravyrkonsten, men hade från början ingen som helst tanke på att yrkesmässigt ägna mig åt gravering. Efter gymnasiet fortsatte jag studera vid Konstakademien i Warszawa, och började som tredjeårsstudent arbeta som assisterande scenograf på Polens television och TV-teatern. Jag medverkade i olika produktioner, alltifrån teateruppsättningar till lek- och frågeprogram, typ Jeopardy. Jag samarbetade också med en cirkus och gjorde scenografiuppsättning i Globenskala med tre maneger till en årlig internationell cirkusgala.

I början av 1980-talet tog militären makten i Polen, och alla TV-anställda avkrävdes en lojalitetsförklaring. Spontant uppkom en total bojkott av regimstyrda medier från artisternas sida, med några få undantag. Vi blev alla arbetslösa på en dag.

Gravyravdraget är en viktig kontrollstation i gravörens arbete. För Piotr Naszarkowski är idealet att göra ett avdrag varje dag. Numera är han frilansare och besöker inte så ofta Posten Frimärken för att använda avdragspressen. Därför gjorde han bara tre avdrag av Birgittagravyren.

Vid samma tid sökte polska sedeltryckeriet nya medarbetare. Det fanns inget krav på gravyrkunskaper, däremot skulle man ha hög konstnärlig utbildning, gärna från Konstakademien. Jag antogs och fick omgående börja en ettårig kurs i sedel- och frimärksgraving under ledning av en erfaren gravör. Det var ett slags lärlingssystem. Jag hann gravera sex frimärken och medverkade i tillkomsten av några sedlar innan jag 1989 flyttade till Sverige och började gravera för svenska Posten. Jag började ganska snart intressera mig för svensk kulturhistoria och stötte tidigt på Vadstena och heliga Birgitta. Under min tid i Polen hade jag faktiskt inte hört talas om henne, men har i efterhand förstått att Birgitta är ett betydande helgon också där.”

* * *

Formgivaren Gustav Malmfors

”Mitt jobb kretsade i huvudsak kring den typografiska lösningen för frimärksblocket. Det var en kul uppgift eftersom jag länge haft ett specialintresse för skrift, typografi och kalligrafi. Innan jag kom in i bilden hade frimärksblockets grafiska form bestämts i sina huvuddrag, efter att projektledaren Christina Jägerbäck tagit fram en rad skissalternativ vilka i olika omgångar presenterades på Posten Frimärken och i Konst- och programrådet. När det gäller själva frimärket med altarskåpsmålningen beskars denna till rätt format utan att vi gjorde några retuscheringar, även om vi funderade ett tag på att tona ner både manteln och yxan som syns i högerkanten. Min uppgift blev helt enkelt att hitta rätt typsnitt till målningen och till texten i blockets nedre marginal.

Under de sex år Gustav Malmfors jobbat med frimärksformgivning har han medverkat i trettiotalet utgåvor. Han har utbildning i grafisk design och konstvetenskap, och en yrkesbakgrund som art director på olika reklambyråer och som egen företagare. Sedan 2002 är han anställd vid Posten Frimärken.

Jag såg framför mig ett typsnitt med handskriftskänsla, där man också kunde associera till de bokstavsformer som förekom under Birgittas epok, högmedeltiden, och början av 1400-talet då altarskåpet med mål-

ningen tillkom i Lübeck. När jag förra året anställdes på Posten Frimärken tog jag initiativ till inköp av en kollektion nya typsnitt, bland dem Linotypes Trajanus. Det här typsnittet var mitt i prick för Birgittafrimärket. Trajanus har en tydlig handskriftskaraktär och för att förstärka den historiska känslan satte jag versalerna i rak antikva i enlighet med bruket i de första kursiva typsnitten från sent 1400-tal, vilka saknade lutande versaler.

Birgittas egen handskrift är illustration, låt vara återhållen men fullt läsbar, i blockets marginaler. Skriften Birgitta använde sig av går tillbaka på den karolingiska minuskeln. Denna skrift uppkom på Karl den stores tid och var i dagligt bruk under många århundraden, främst i klostren och inom förvaltningen. Under den italienska renässansen togs skriften åter upp och blev förebild för humanisternas skrift, som vårt valda typsnitt Trajanus går tillbaka på.

Inplaceringen av de typografiska elementen var för frimärkets del rätt givet. Det finns ett naturligt utrymme under boken i Birgittas hand, och där valde vi att placera landsnamnet Sverige. Portosiffran passade väl in i det mörka fältet till vänster om handen. Placeringen av den informativa texten i marginalen blev föremål för en del diskus-

Typsnittet Trajanus tecknades 1939 av den amerikanske grafikern Warren Chappell. Han hade studerat i Tyskland under 1930-talet, och man ser drag av den centraleuropeiska kalligrafiska traditionen i Trajanus. Birgittautgåvan 31 maj 2003 betydde premiär för Trajanus i svensk frimärkstypografi.

ave Mar
abcdefghijklmnopqrstuvxyz
ABCDEFGHIJKLMORSTUVZ
Exempel på hur kursiva Trajanus

sioner. Vi testade flera alternativ, bland annat övre marginalen, men valde den nedre beroende på att bäst balans och helhetskänsla uppnås när de distinkta graverade textraderna placeras här.”

* * *

Frimärksgravören Lars Sjööblom

”Min första känsla när jag såg förlagan till frimärket i jubileumsblocket var att det här blir en utmaning. Jag har tidigare graverat ett tjugotal porträtt, och tycker som de flesta av mina kolleger att porträttgravyr är det svåraste området inom gravyrkonsten. Birgittafrimärket är också den allra största gravyr jag gjort, i ett format som tagits fram speciellt för den här utgåvan. Det ovanliga med detta märke är att gravyren går ända ut i perforeringen.

När jag hade studerat förlagan ett tag bestämde jag mig för att använda två grafiska tekniker, tornålsgravyr eller punktgravyr för ansiktet och händerna och traditionell linjegravyr för övriga partier. Tornålstekniken är mer tidsödande, men fördelen är att punkterna skapar en mjukare framtoning som ger en mer trovärdig återgivning av Birgittas ansikte och händer. På originalmålningen från det medeltida altarskåpet saknar händerna

Lars Sjööblom kan i år fira 20-årsjubileum som frimärksgravör. Han kom till Posten 1983 efter två år som sedelgravör vid Tumba sedeltryckeri, ett arbete han fick direkt efter Konsthögskolans gravyrskola. Lars Sjööblom är också utbildad vid RMI Berghs och har jobbat som formgivare i reklambranschen.

och ansiktet nästan helt skuggor eller andra kontraster.

Innan jag satte stickeln och tornålen till stålplattan gjorde jag de vanliga tekniska förberedelserna. Först la jag ett transparent papper ovanpå förlagan och tecknade av de viktigaste konturerna. Sedan förminskade

Verktyget Lars Sjööblom använde sig av för punktgravyren till Birgittas ansikte och händer är en stål nål innefattad i ett träskåft. Tekniken kallas tornålsradering eller kallnålsradering.

jag konturteckningen till frimärksstorlek och förde över den på fotografisk väg till en stålplatta, eller 'die' som den också kallas. Stålpattan hade dessförinnan preparerats med ett ljuskänsligt skikt.

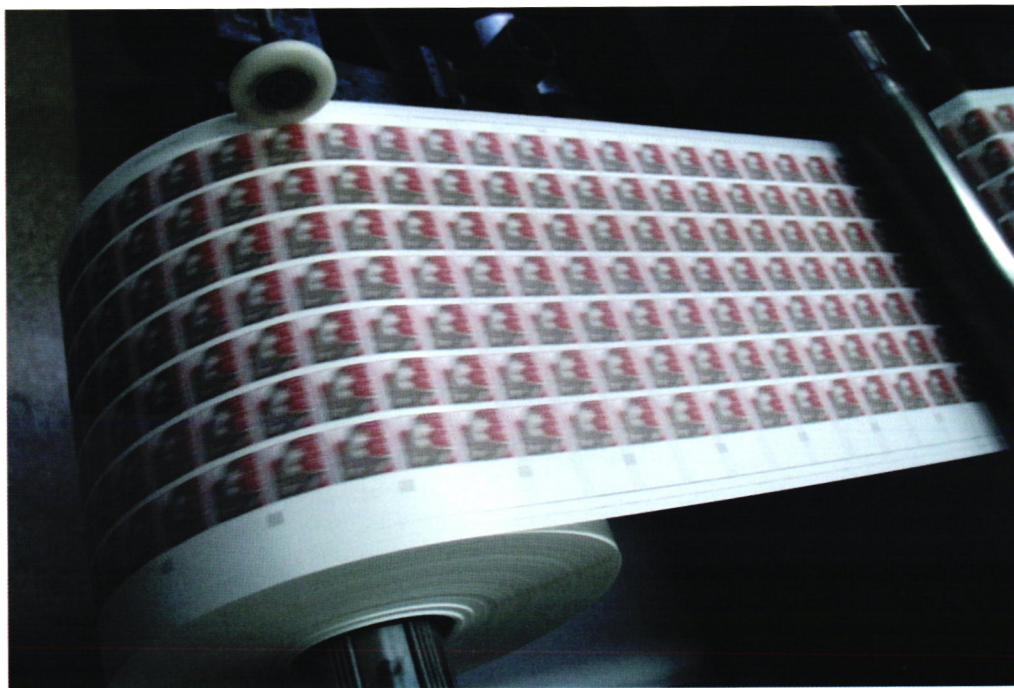
Som jag tidigare nämnde är porträttet det mest krävande området för en gravör, och därför börjar jag alltid med ansiktet. Bli detta bra känner jag mig på säker mark och går rätt snabbt vidare med resten av gravyren. I det här fallet handlade det också om att byta teknik från tornål till linjegravyr. Jag försökte mig på en mjukare linjeföring i Birgittas dok, där återgivningen av tygets fall och veckbildningen blev en utmaning i sig. Till Birgittablocket gjorde jag två gravyrer på separata stålplattor. Förutom själva frimärket graverade jag den text om heliga Birgitta och jubileet som tryckts ovanpå handskriften i blockets nedre marginal. Den sammanlagda tiden mellan första och sista gravyrspår var ungefär fem veckor.”

* * *

Tryckcyindern med präglingen av Lars Sjöobloms gravyrer av frimärksbilden och texten till det stora Birgittablocket. Runt cylindern, som är av koppar med förkromat ytskikt, finns 16 präglade bilder. Cylindern är klar att sättas in i den 20 år gamla tryckpressen G5, som kombinationstrycker i stål och fyrfärgsoffset.

Efter tryckning, perforering och torkning spolas tryckbanan med Birgittafrimärkena (utgåvan 20 januari) upp på en stor rulle. Eftersom märkena ska produceras som rullfrimärken är nästa steg att den stora rullen skärs upp i band, vilka spolas upp i rullar om 100 frimärken.

Arne Tillmar (t.v.) började i grafiska branschen redan 1961. Han har jobbat med både offset- och boktryck på Esselte och Graphium och började 1999 som tryckare på Postens frimärkstryckeri. Mikael Markie (t.h.) anställdes på frimärkstryckeriet 2001. Han har också lång erfarenhet av den grafiska branschen, framför allt från tidningsområdet där han sedan 1974 jobbat på bl. a. Åhlén & Åkerlunds och Dagens Nyheters tryckerier.

Frimärkstryckarna

Arne Tillmar

”När vi tryckte det Birgittafrimärke som gavs ut i rulle använde vi både den äldre ståltryckspressen, G2, som funnits här på frimärkstryckeriet sedan 1964, och kombinationspressen G5 från 1983 med kapacitet för både ståltryck och fyra färger offset. Det stora frimärksblocket trycktes bara i G5:an.

Jag har jobbat i frimärkstryckeriet sedan 1999 och skillnaden mot andra tryckarjobb jag haft är att här gäller i högre grad kvalitet. Tidigare i min yrkesbana handlade det nästan uteslutande om tryckalster i stora kvantiteter, producerade med hög hastighet. Innan jag kom till frimärkstryckeriet hade jag aldrig sysslat med ståltryck. Så på sätt

och vis fick jag efter nästan 40 år i den grafiska branschen börja om som ’lärling’ här i Kista och lära mig ståltryck från grunden av ’mäster’ Göte Sjögren, som gick i pension för något år sedan. Det han inte visste om ståltrycksteknik, det är inte värt att veta.”

Mikael Markie

”Jag jobbar mest med G2:an, en tryckpress jag gärna beskriver som en lättskött maskin. I likhet med Arne hade inte heller jag innan jag kom till frimärkstryckeriet varit i kontakt med ståltryck. Göte Sjögren blev också min mästare, och jag fick förmånen att gå parallellt med honom under hela mitt första år. Jag har under mitt liv aldrig samlat eller ens

varit intresserad av frimärken. Men sedan jag började som frimärkstryckare har intresset tagit fart, och jag kan säga att det växer med varje tryckjobb jag medverkar i.

Jag har också en bakgrund i tryckerier där vi tryckte veckotidningar och dagstidningar i rasande tempo, och håller med Arne om att frimärkstrykning handlar om kvalitet i minsta detalj. Det har nog bidragit till mitt ökade intresse för frimärket både som trycksak och samlarobjekt. När man varje dag är med och skapar bra grafisk konst som ju frimärken är, då börjar man också intressera sig för motiven och får möjlighet att lära sig mer, om heliga Birgitta till exempel.”

Jan-Olov Vuolle är chef för Postens frimärkstryckeri i Kista. Han kom till Posten Frimärken 1988 från SIB-Tryck, då Sveriges största producent av omslag till grammofonskivor. Jan-Olov Vuolle har varit verksam i den grafiska branschen sedan 1976.

Jan-Olov Vuolle

”Tryckningen av rullfrimärket med heliga Birgitta var ett rutinjobb, en lättkörd tryckning där vi kunde använda båda tryckpressarna. Finessen när man trycker rullmärken är att det går att flytta både tryckcylindrar och färgvalsar mellan G2:an och G5:an. Det går inte att göra när vi trycker frimärksblock eller märken för frimärkshäften. Då handlar

det om att välja den ena eller den andra pressen.

En litet ovanlig händelse i tryckningen av Birgittafrimärket i rulle var att vi präg-lade tryckcylindern upp-och-ner. Det gjorde vi efter en diskussion med formgivaren Ingalill Axelsson, som ville ha färgindraget ’åt rätt håll’ så att övergången mellan den röda och den bruna färgen blev i enlighet med hennes intentioner. I normala fall släpar färgen från vänster till höger, men i detta fall från höger till vänster vilket innebär att den bruna färgen från klädnaden något överlappar den röda bakgrundsfärgen.

Arne och Mikael har ju jämfört sina tidigare tryckjobb och arbetet i frimärkstryckeriet. Jag kanske ser större likheter mellan SIB-Tryck, där vi producerade omslag till grammofonskivor, framför allt LP-skivor, och mitt nuvarande jobb. I båda fallen handlar det om kräsna kunder, skivbolagen och skivköparna respektive Posten och frimärkssamlarna, och om grafisk form av högsta klass inom givna format.”

* * *

Lästips

Om heliga Birgittas liv och hennes uppenbarelser finns en mycket rik litteratur. Sven Stolpes *Boken om Birgitta* (2003), Birger Berghs, *Heliga Birgitta: åttabarnsmor och profet* (2002), Lars Bergquists *Birgitta i uppenbarelsernas spegel* (2003) och *Uppenbarelser. Heliga Birgitta* (2003), i urval och översättning av Alf Härdelin är några exempel.

Flera av de personer som träder fram i artikeln har tidigare i olika sammanhang figurerat i *Postryttaren*. Heliga Birgitta själv i Thorsten Sandbergs artikel "Om Eders helighet bebagar mottaga dessa märken betraktar vi detta som en stor ära". *Kring utgivningen 7 oktober 1941 av frimärkena till 550-årsminnet av heliga Birgittas kanonisering* (1991), och Ingalill Axelsson i *Ett frimärke är bild-och-text. Samtal med Ingalill Axelsson* (1989) av samme författare. Lars Sjööblom och Piotr Naszarkowski har porträtterats av Jane Rothlind i artiklarna *Lars Sjööbloms svenska frimärken 1995-1996* (1999) respektive *Slania's landsman Piotr Naszarkowski - svensk frimärksgravör* (2001).

Christina Jägerbäck har författat två artiklar, "Ett frimärke ska se ut som ett frimärke", *samtal med Svenolov Ehrén* (1992), och *10 av 1.000 får godkänt. Slania bedömer sina frimärksgravyrer* (2000). I *Postryttaren* 1999 skildrades *Postens konst- och programråds historia 1948-1998* av Egon Jonsson.

Frimärksfakta

UTGIVNINGSDAG: 20 januari 2003
PROJEKTLEDARE: Christina Jägerbäck
FORMGIVARE: Ingalill Axelsson
GRAVÖR: Piotr Naszarkowski
BILDFORMAT: 27,25 mm x 27,25 mm
PERFORERINGSFORMAT: 31,25 mm x 31,25 mm
TRYCKTEKNIK: Ståltryck, två färger
TRYCKERI: Posten Frimärken, Kista
FÖRPACKNING: Rulle
VALÖR: 5:50 kr

UTGIVNINGSDAG: 31 maj 2003
PROJEKTLEDARE: Christina Jägerbäck
FORMGIVARE: Gustav Malmfors
GRAVÖR: Lars Sjööblom
BILDFORMAT FRIMÄRKET: 34,0 mm x 56,0 mm
PERFORERINGSFORMAT FRIMÄRKET: 34,0 mm x 58,5 mm
FORMAT BLOCKET: 93,75 mm x 125,0 mm
TRYCKTEKNIK: En färg ståltryck och fyra färger offset
TRYCKERI: Posten Frimärken, Kista
VALÖR: 40 kr